

SÉNAT DE BELGIQUE

SESSION DE 2004-2005

29 AVRIL 2005

Proposition de loi modifiant l'article 587 du Code civil

(Déposée par M. Hugo Vandenberghe)

DÉVELOPPEMENTS

Bien qu'étant une figure juridique assez ancienne, l'usufruit n'en manifeste pas moins une grande vitalité. Il offre par exemple le moyen de prendre des arrangements familiaux. Le caractère temporaire du droit de jouissance permet de garantir des aliments au conjoint survivant, tandis que la nue-propriété demeure détenue par les descendants. Les biens restent ainsi au sein de la famille.

L'usufruit peut être établi sur tous les biens, y compris donc les biens consommables.

On parle en l'occurrence de quasi-usufruit, dans la mesure où de tels biens ne se prêtent pas à la figure juridique de l'usufruit. En vertu de l'article 578 du Code civil, en effet, l'usufruitier a charge de conserver la substance des choses, alors qu'on ne peut utiliser les biens consommables sans en altérer la substance.

Ce n'est pas une question rhétorique que de se demander comment concilier ces deux aspects, dès lors que les héritages et les fonds de commerce comportent souvent des choses consommables.

L'article 587 du Code civil règle l'hypothèse du quasi-usufruit.

Le principe est que les biens consommables deviennent en quelque sorte propriété de l'usufruitier qui, à la fin du quasi-usufruit, est tenu « d'en rendre de pareille quantité, qualité et valeur, ou leur estimation ».

BELGISCHE SENAAT

ZITTING 2004-2005

29 APRIL 2005

Wetsvoorstel tot wijziging van artikel 587 van het Burgerlijk Wetboek

(Ingediend door de heer Hugo Vandenberghe)

TOELICHTING

Alhoewel reeds een oude rechtsfiguur vertoont het vruchtgebruik niettemin een grote vitaliteit. Zo vormt het een middel om familiale regelingen uit te werken. Het tijdelijk karakter van het genotsrecht maakt het mogelijk om te voorzien in het levensonderhoud van de langstlevende echtgenoot, terwijl de naakte eigendom bij de afstammelingen blijft. De goederen blijven aldus binnen de familie.

Vruchtgebruik kan gevestigd worden op alle goederen, dus ook op verbruikbare goederen.

Hier is sprake van oneigenlijk vruchtgebruik, vermits dergelijke goederen zich niet lenen voor de rechtsfiguur van het vruchtgebruik. De vruchtgebruiker moet immers overeenkomstig artikel 578 van het Burgerlijk Wetboek de substantie van de goederen in stand houden, terwijl verbruikbare goederen niet kunnen worden gebruikt zonder die substantie te wijzigen.

Het is geen academische vraag te weten hoe men het voormelde kan rijmen, aangezien in nalatenschappen of handelszaken dikwijls verbruikbare zaken voorkomen.

Artikel 587 B.W. werkt een regeling uit voor de hypothese van het oneigenlijk vruchtgebruik.

Als uitgangspunt geldt dat verbruikbare goederen als het ware eigendom geworden zijn van de vruchtgebruiker, die vervolgens, bij het einde van het oneigenlijk vruchtgebruik, gehouden zal zijn tot de restitutie van « een gelijke hoeveelheid zaken van dezelfde hoedanigheid en waarde, of de geschatte waarde ».

Cette disposition légale manque toutefois de clarté.

Si on laisse à l'usufruitier le choix de rendre une quantité égale de biens similaires ou le montant fixé lors de l'estimation qui a lieu au moment de l'établissement de l'usufruit, on aboutit à une inéquité.

En effet, en cas d'augmentation de la valeur, l'usufruitier pourra toujours garder pour lui la différence entre la valeur du début de l'usufruit et celle de la fin de celui-ci, alors qu'en cas de diminution de la valeur, il pourra se libérer en rendant des choses similaires (R. Derine, F. Vanneste, H. Vandenberghe, P. Hamelink et J. Kokelenberg, *Zakenrecht*, partie II A, 360).

Pour plusieurs auteurs, à l'instar du droit romain, l'article 587 du Code civil n'offre de véritable alternative ni à l'usufruitier ni au nu-propriétaire.

L'article 587 du Code civil se borne à décrire deux hypothèses possibles et, partant, deux formes de restitution possibles.

Soit le quasi-usufruit est établi sans estimation, et alors la restitution doit avoir lieu en nature. Soit il y a évaluation et alors l'usufruitier doit rembourser la valeur estimée (voir à ce propos B.J. Herbots, « *Vruchtgebruik* », in X. (ed.), *Het onroerend goed in de praktijk*, I.I.2 — 1; pour une discussion *op. cit.* partie II A, 360 et les renvois qui y figurent).

Kluyskens se rallie à ce point de vue, à cette nuance près qu'en cas d'estimation de la valeur, l'usufruitier conserve la possibilité de choisir (A. Kluyskens, *Zakenrecht*, Anvers, *Standaard*, n° 166). Une telle position est contestable parce que la valeur qui est attribuée à la clause d'estimation dépend de la volonté des parties. Elle n'est pas automatique (*op. cit.* partie II A, 360).

Un troisième point de vue considère que la règle générale doit être la restitution de la même qualité et de la même quantité. La clause d'estimation devient une clause pénale: si l'usufruitier reste en défaut, il doit payer un montant de substitution (pour une analyse, voir: *op. cit.* partie II A, 360 et les références qui y figurent).

En France, le législateur est intervenu afin d'exclure toute forme de spéculation et il a modifié l'article 578 du Code civil par la loi du 17 mai 1960 (Bizière, « La loi du 17 mai 1960 et l'évaluation des indemnités relatives à l'exercice du droit d'accession d'usufruit et de copropriété », *J.C.P.* 1961, I, n° 1602).

Selon la nouvelle réglementation, l'usufruitier a le choix, à la fin de l'usufruit, soit de restituer une même

Die wettelijke bepaling is echter onduidelijk.

Laat men de vruchtgebruiker de keuze tussen de teruggave van een gelijke kwantiteit van soortgelijke zaken of van het bedrag van de schatting die plaatsvindt bij de vestiging van het vruchtgebruik, dan leidt dit tot onbillijkheid.

De vruchtgebruiker kan immers ingeval van waardevermindering het verschil tussen de waarde bij het begin van het vruchtgebruik en die aan het einde steeds voor zich houden, terwijl hij bij de waardedaling zich kan bevrijden met de teruggave van soortgelijke zaken (R. Derine, F. Vanneste, H. Vandenberghe, P. Hamelink en J. Kokelenberg, *Zakenrecht*, deel II A, 360).

Voor een aantal auteurs biedt artikel 587 B.W., in navolging van het Romeins recht, voor de vruchtgebruiker noch voor de blote eigenaar een werkelijk alternatief.

Artikel 587 B.W. omschrijft enkel twee mogelijke hypothesen en, bijgevolg, twee mogelijke vormen van restitutie.

Ofwel is het oneigenlijk vruchtgebruik gevestigd zonder schatting, en dan moet de teruggave in natura plaatsvinden. Ofwel is er schatting en dan moet de vruchtgebruiker de geschatte waarde terugbetalen. (zie ter zake B.J. Herbots, « *Vruchtgebruik* », in X. (ed.), *Het onroerend goed in de praktijk*, I.I.2 — 1; voor een bespreking *op. cit.* deel II A, 360 en de aldaar opgenomen verwijzingen).

Kluyskens sluit zich daarbij aan, maar met die nuance dat bij waardeschatting de vruchtgebruiker de keuzemogelijkheid blijft behouden (A. Kluyskens, *Zakenrecht*, Antwerpen, *Standaard*, nr.166). Dergelijke opstelling kan betwijfeld worden, omdat de waarde die aan de schattingsclausule wordt toegekend gevormd moet worden door toetsing van de wil der partijen. Het is geen automatisme (*op. cit.* deel II A, 360).

Een derde mening stelt voorop dat als algemene regel de teruggave moet opgelegd worden van dezelfde kwaliteit en kwantiteit. De schattingsclausule krijgt de betekenis van een strafbeding: blijft de vruchtgebruiker in gebreke, dan moet hij een vervangende geldsom betalen (zie voor een bespreking: *op. cit.* deel II A, 360 en de aldaar opgenomen verwijzingen).

In Frankrijk is de wetgever tussengekomen om elke vorm van speculatie uit te sluiten en werd artikel 578 B.W. gewijzigd bij wet van 17 mei 1960 (Bizière, « La loi du 17 mai 1960 et l'évaluation des indemnités relatives à l'exercice du droit d'accession d'usufruit et de copropriété », *J.C.P.* 1961, I, nr. 1602).

Volgens de nieuwe regeling heeft de vruchtgebruiker de keuze om bij het einde van het vruchtgebruik

quantité de choses de même qualité, soit de payer un montant égal à la valeur desdites choses, estimée au moment de leur restitution.

La formule est très séduisante parce qu'elle exclut toute spéculation. La présente proposition de loi vise dès lors à adopter cette réglementation en droit belge.

L'on peut effectivement accepter qu'en l'absence de clause d'estimation, l'usufruitier doive soit rendre des biens similaires soit payer la valeur estimée au moment de la restitution.

Si, par contre, la valeur du quasi-usufruit a été estimée, il faut alors malgré tout y attacher une certaine signification. La volonté des parties sera déterminante en l'espèce.

Conformément à la volonté des parties, la clause d'estimation pourra en effet constituer une clause pénale. Dans ce cas, la restitution d'une quantité et d'une qualité pareilles sera obligatoire et il est exclu de faire une estimation au moment de la restitution.

D'autre part, la clause d'estimation peut avoir été considérée simplement par les parties comme un élément indicatif supplémentaire. Dans cette hypothèse, celles-ci conserveront le choix légal, à la fin de l'usufruit, soit de rendre une pareille quantité de choses de même qualité, soit de payer la contre-valeur de ces choses estimée au moment de la restitution.

*
* *

hetzij ééNZelfde hoeveelheid van zaken van dezelfde hoedanigheid terug te geven, hetzij de waarde van die zaken, geschat op het ogenblik van de teruggave, te betalen.

Van die opinie gaat veel charme uit omdat ze speculatie uitsluit. Onderhavig wetsvoorstel beoogt dan ook voormelde regeling in het Belgisch recht in te voeren.

Men kan inderdaad aannemen dat bij afwezigheid van een schattingsclausule, de vruchtgebruiker ofwel soortgelijke goederen ofwel de geschatte waarde op het ogenblik van de restitutie dient terug te geven.

Werd daarentegen de waarde van het oneigenlijk vruchtgebruik geschat, dan moet daar toch enige betekenis aan worden toegekend. De wil van de partijen zal ter zake doorslaggevend zijn.

Overeenkomstig de wil van de partijen kan de schattingsclausule immers een strafbeding vormen. In die hypothese wordt de teruggave opgelegd van dezelfde kwaliteit en kwantiteit en wordt de schatting op het ogenblik van de restitutie uitgesloten.

Anderzijds kan het schattingsbeding door de partijen als een louter bijkomend identificatiemiddel zijn beschouwd. De wettelijke keuze om bij het einde van het vruchtgebruik hetzij ééNZelfde hoeveelheid van zaken van dezelfde hoedanigheid terug te geven, hetzij de waarde van die zaken geschat op het ogenblik van de teruggave te betalen, blijft in die hypothese overeind.

Hugo VANDENBERGHE.

*
* *

PROPOSITION DE LOI

Article premier

La présente loi règle une matière visée à l'article 78 de la Constitution.

Art. 2

In fine de l'article 587 du Code civil, les mots « au moment de leur restitution » sont insérés entre les mots « , ou leur estimation » et les mots « , à la fin de l'usufruit ».

31 mars 2005.

WETSVOORSTEL

Artikel 1

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 78 van de Grondwet.

Art. 2

In fine van artikel 587 van het Burgerlijk Wetboek worden tussen de woorden « , of de geschatte waarde » en de woorden « , terug te geven. » de woorden « op het ogenblik van de teruggave » ingevoegd.

31 maart 2005.

Hugo VANDENBERGHE.